

ZRINSKE UTVRDE U HRVATSKOM POUNJU

Predjel središnje Hrvatske, omeđen donjim tokom Une na istoku i jugo-istoku, Savom i donjim tokom Kupe na sjeveru te tzv. suhom granicom prema Bosanskoj krajini na zapadu, bio je sve do sredine 18. st. pod izravnom upravom Hrvatskog sabora. Tim je područjem upravljao ban pa mu odatle i naziv Banovina odnosno Banija. Južnim dijelom tog područja tekao je starodrevni put koji je spajao dalmatinsku obalu s panonskom nizinom. Put je od juga vodio kanjonom rijeke Zrmanje te se spajao s dolinom rijeke Une. Potom se od utoka Sane račvao i jednim krakom išao prema sjeverozapadu preko Zrinske i Trgovske gore, zapravo sadašnjih Trgova, Žirovca i Petrinje, prema prapovijesnom i antičkom središtu Segestici i Sisciji, današnjem Sisku. Prijevoji preko tih planina, osobito Zrinske gore, bili su relativno niski te stoga najkraća veza s primorjem. Zato su se na Zrinskoj gori (najviši vrh Priseka – 615 m) vrlo rano razvile gradine i utvrde, a najpoznatije su bile u Malom Gradcu i Osječenici. Drugi je ogranak drevne

FORTRESSES BUILT BY ZRINSKI FAMILY IN CROATIAN POUNJE REGION

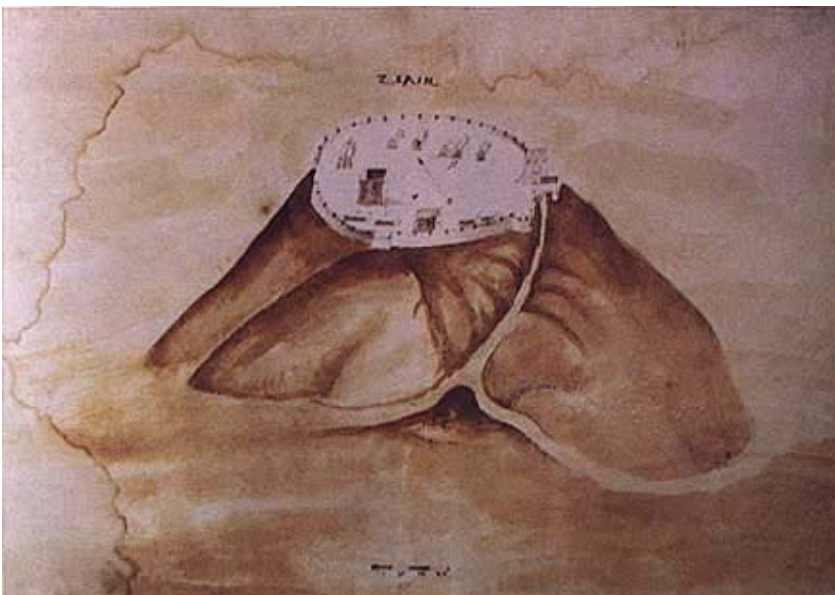
Various fortresses were built in Croatian region along the Una river, the so called Pounje, as it is precisely along this river that centuries old frontier separated western world from the Ottoman empire. One of the oldest of such fortresses is Zrin, the seat of the vast estate owned by Šubić family, Croatian nobles who were named Zrinski after this fortress. In the vicinity, they opened mines of lead, copper and silver, and built another fortress called Gvozdansko for their defense. The Zrinski family built a number of other fortresses the most known of which is the so called Zrinski Novigrad situated opposite to the point where the Sana merges with the Una river. However, all these fortresses fell in Turkish hands, particularly after Zrinski family gained estates in Međimurje and was granted additional estates by Frankopan family in central Croatia and on the Adriatic coast. All fortresses in Pounje were taken in 1578. The fall of Gvozdansko, during which all of its 300 defenders were killed, was especially dramatic. Some of these fortresses were later on used as barracks, but most of them were completely abandoned and left to decay.

ceste išao dolinom Une prema savskoj dolini. Rimljani su također svoje ceste najradije gradili na starim i uhodanim pravcima pa su njihove ceste slijedile spomenute pravce. No oni su pazili da ih grade na ponešto uzdignutim terasama kako bi izbjegli poplave.

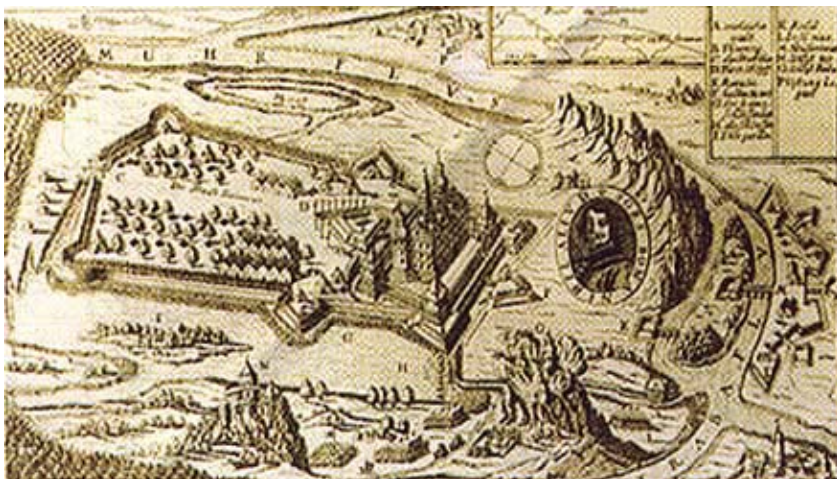
Na naseljavanje i život u ovom kraju značajno je utjecalo rudno bogatstvo Trgovske i Zrinske gore koje se odavno iskorištavalo. Na tom su predjelu

pronađeni tragovi kasne vučedolske kulture (2500.-2200. pr. Krista), zatim tragovi iz kasnoga brončanog doba i iz mlađega željeznog doba. Zna se da su željeznu rudaču (limonit) te srebrnu i olovnu (galenit) iskorištavali Kelti. Rudaču su poslije iskorištavali i Rimljani, rudarenja je bilo prije dolaska Turaka 1578., a nakratko je obnovljeno i nakon njihova povlačenja.

Prvi poznati pisani tragovi o tom kraju potječu s početka 13. st., a među najstarijima su posjednicima bili Babonići, zapravo knezovi Gorički koji su po posjedu Vodice (prostirao se na obje obale Une) bili nazvani i Vodički. Navodno su podrijetlo vukli od rimskih Ursina. Poslije su se po vrlo uspješnom knezu Babonegu nazvali Babonićima, a zatim po tvrdom zamku Blagaju na Sani – knezovima Blagajskim. Imanje Vodice u posjed su dobili darovnicom ugarsko-hrvatskog kralja Emerika. Vodički su knezovi posjede proširivali kupovinama ili zamjenama. Tako su u drugoj polovici 13. st. došli u posjed zemalja između donjeg dijela potoka Žirovca (Žirovnice) i Zrinske gore. Negdje se u to vrijeme prvi put spominje i posjed Pedalj, a zna se da

Zrinska utvrda na crtežu Martina Stiera (17. stolieće)

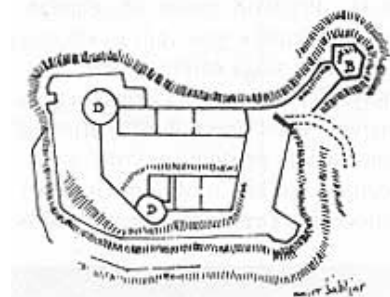
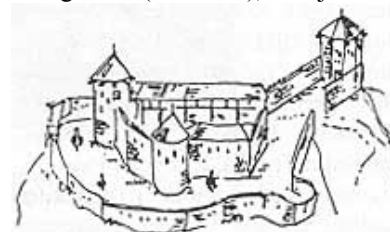
Jedna kasnije gravura utvrde Zrin

su ti krajevi dotad bili u vlasništvu magistra Ratolda, sina bana Rolanda. Krajem 13. st. Babonići vladaju Zrinom koji je sjedištem njihova golemog posjeda na lijevoj obali Une. To saznajemo po jednoj darovnici kojom 1295. Stjepan II. Babonić daje neke kranjske posjede samostanu Sv. Marije u Kostanjevici. Po tome se može zaključiti da je Zrin bio najstariji utvrđeni zamak ovog područja, koje će već početkom 14. st. dobiti i svoju župnu crkvu Sv. Marije. Zanimljivost jest da se već u to vrijeme u ispravama spominju mnoga naselja koja su i danas poznata: Žirovac, Gora, Ljubina, Šočanica, Jamnica, Divuša, Struga, Javorna i mnoga druga.

Babonići su 1328. založili dio zrinskog posjeda, a čini se da ga nisu više nikada uspjeli vratiti. Neko im je vrijeme upravno središte bilo u zamku Pedalj, ali ni to zadugo jer su sve posjede na lijevoj obali Une prodali do 1346. Ne zna se kako je kralj Ljudevit došao u posjed tih imanja (vjerojatno se radilo o zamjenama), ali se pouzdano zna da je kralj 1347. knezovima Bribirskim, točnije Grguru i Jurju, sinovima bana Petra Šubića, uz oprost za njihovo buntovno ponašanje i za posjed Ostrovicu blizu Skradina, darovao sve prostrane posjede kojima je upravno sjedište bio utvrđeni Zrin.

Ova darovnica zaslužuje ponešto povijesnih objašnjenja. Kada su

1301. izumrli hrvatski i ugarski vladari Arpadovići, započela je borba za nasljedstvo. Hrvatskom u to doba poput kraljeva vladaju Šubići Bribirski, a čast hrvatskog bana obnaša Pavao Bribirski koji se ujedno naziva i "gospodarom čitave Bosne". Njegov je brat Mladen 1300. otišao u Napulj i doveo u Zagreb Karla Roberta, sina Karla Martela iz dinastije Anžu (Anjou), podrijetlom iz Francuske. Nedugo su potom slavonski plemići Karla Roberta odveli u Ostrogon i okrunili ga krunom sv. Stjepana za ugarsko-hrvatskog kralja. Anžuvinci će potom vladati više od 100 godina (do 1409.), a ta je dinas

Skice jedne rekonstrukcije Zrina (pogled i tlocrt)

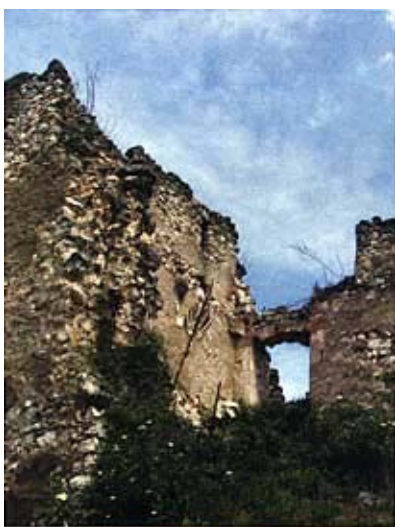

Pogled na Zrin u crtežu M. Weissa 1729.

tija dala i dva snažna vladara – spomenutog Karla Roberta I. (1301.-1342.) i njegova sina Ludovika I. (1342.-1382.). Hrvatsko-ugarska država je za njihove vladavine postala vodeća sila u srednjoj Europi. Oslobođena je hrvatska obala od Mlečana, vraćane negdašnje zemlje Završje i Hum (otete od Tvrtka I. i Srba), a i Dubrovnik je bio pod zaštitom pa je plaćao danak. Kako je Ludovik, kojega ponekad nazivaju i Veliki, postao i kraljem Poljske, njegova se vlast prostirala od Baltika do Jadranskog mora.

No da bi sve to mogli ostvariti, Anžuvinci su najprije morali slomiti otpor snažnoga hrvatskog plemstva. Iako su Šubići Bribirski doveli Anžuvince na hrvatsko-ugarsko prijestolje, upravo su oni predstavljali najveću opasnost za centralističku kraljevsku vlast. Na svojim su posjedima bili gotovo apsolutni vladari, a teritorijalno su pokrivali praktički cijelo negdašnje Hrvatsko Kraljevstvo. Poslije poraza i zatočeništva Mladena II. Bribirskog, borbu s kraljem nastavili su ostali Šubići, a sukob je završio spomenutom nagodbom. Tako su knezovi Šubići postali Zrinski, a rod se raspao na nekoliko ogranaka od kojih su najpoznatiji Ugrinići, Markovići i Banići te Peranski. Inače treba reći da je kralj Ludovik premještao opasne mu velikaše iz Bosne i Dalmacije u hrvatske krajeve, pa je slično učinio s Kurjakovićima, Nelipićima, Hrvatinićima i dr. Valja reći da su Šubići ostali u vlasništvu velikoga zrinskog posjeda sve do turskog zauzeća 1578. te da su utvrda i posjed od Turaka oslobođeni krajem 17. odnosno 18. st. (1718. godine) kada su Turci odbačeni na drugu stranu Une.

Zrin je inače prava srednjovjekovna utvrda smještena na gorskim padinama iznad istoimenog sela, petnaestak kilometara sjevernije od Dvora,

Ostaci zgrada unutar Zrina

Fragment zida oko utvrde Zrin

današnjega općinskog sjedišta. Ime joj vjerojatno potječe od arhaičnog glagola zrijeti ili zirkati, što upućuje na dobar vidik i veliku stratešku važnost te utvrde. Inače ime joj je, zahvaljujući slavi njegovih vlasnika, postalo poznato diljem cijele ondašnje Europe.

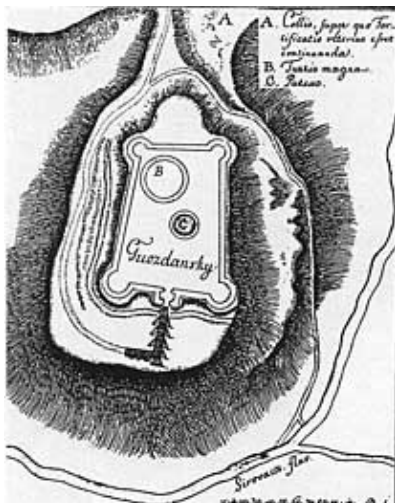
Jaki je zid okruživao ovalni zaravanak, a uz ulaz je bila visoka i jaka kula. Na rekonstrukciji napravljenoj 1700. godine uočava se da je unutar obodnih zidova postojala još jedna unutrašnja utvrda s dvije kružne kule na obodima. Na crtežu i drugim tlocrtima iz 18. st. vidljive su visoke i čvrsto građene odaje koje su služile kao dvor velikaša i za smještaj vojničke posade. Utvrda je bila mnogo puta oštećena u ratnim opsadama, ali je i mnogo puta obnavljana. Za obranu su je povremeno osposobljavali i Turci, a danas je gotovo potpuna ruševina. Isti je slučaj s ruševinama obližnje gotičke crkve Sv. Marije Magdalene.

No Zrinski su na svom posjedu imali još mnogo većih i manjih, ali i važnih utvrda, od kojih su mnoge sami izgradili. Od zatečenih svakako je najveći Pedalj, desetak kilometara

sjeverozapadno od Dvora, koji se spominje istodobno kad i Zrin. Uostalom i posjed i utvrdu, iako uz neka osporavanja, Zrinski su dobili u isto vrijeme. Smješten je na nevisoku brijegu i građen u obliku nepravilnoga četverokuta. Opasan zidom u koji je također uključena posebna obrambena kula. Unutar zidina bila je smještena posebna utvrda s dvije veće kule i stambenim odajama. Pedalj su napali i dijelom oštetili Turci 1558., definitivno je porušen 1563. kada je i popaljen i napuštena njegova obrana. Postojali su doduše neki planovi obnove, ali oni nisu nikad ostvareni. No dijelom su ga popravili Turci i u njemu do 1637. držali svoje straže.

Sadašnji neznatni ostaci sačuvani su od te nekadašnje turske obnove.

Ostale su utvrde bile Dobra Njiva (na unskom otoku), Stupnica, Rastuša, Završki, Semigrad, Gorička, Lešnica, Jamnica i Podmilanski zamak. Sve su te utvrde uglavnom bile napuštene i porušene. Potpuno je porušena i sa zemljom srasnuta i jedna neobična utvrda koja se nalazila na lijevoj unskoj obali, blizu poznatog prijelaza preko Une, nasuprot današ-

Tlocrt utvrde Gvozdansko

njem Bosanskom Novom, a ispod Dvora. Tu su utvrdu sa značajnim naseljem nazivali Brodski, Novigrad, Zrinski Novi ili čak Novi Novi, da bi se razlikovalo od istoimenog naselja na drugoj unskoj obali, kojega su znali nazivati i Stari Novi.

Tvrđavu Novi bili su sagradili Zrinski uz ušće rječice (potoka) Žirovca (nedaleko od današnjeg Dvora) da bi lakše branili prijelaz preko Une, a Turci su je zauzeli 1532. Bila je oslobođena i potpuno srušena, ali su je Turci ponovno izgradili 1539. Građena je obliku četverokuta, s jedne je strane bila zaštićena unskom obalom, a uokolo su bili opkopi s vodom. U sredini je bila velika kula (citadela), a uokolo dva predgrađa s džamijama – Donjani i Gorjani. Donjani su bili uz ulaznu kapiju, a Gorjani podalje uzvodno uz Unu, uz veliki drveni most koji je izgradio slavni Ferhad-paša (zvan i Ferhad-beg), a koji je bio vrlo važan u turskom osvajanju hrvatskog Pounja. Valja reći da je i jedna i druga obala Une nekada pripadala hrvatskom teritoriju (široki se predjel uz desnu obalu Une dugo nazivao Turska Hrvatska), ali su nakon pada Bosne 1463. osmanlijske vojne snage vrlo brzo stigle na desnu unsku obalu.

Paradoks je tvrđava Novi Novi (Novigrad) bila potom središnja točka

turskog osvajanja Pounja, više puta razarana i obnavljana, čak je mirom u Sremskim Karlovcima 1699. prostor lijeve obale (iako s razrušenim *wasserburgom*) ostao u turskoj vlasti s dijelom obalnog pojasa. To je promijenjeno tek Požarevačkim mirom 1718. kada je granica pomaknuta u dubinu Novskog Potkozarja, da bi Beogradskim mirom bila vraćena na Unu i tzv. "suhu među", odnosno Marsiglijevu liniju (po glavnom pregovaraču), graničnu liniju od 1739. koja i danas razdvaja dvije države – Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku.

Ipak najvažnija novoizgrađena zrinska tvrđava u Pounju svakako je bila i ostala Gvozdansko, koja je ujedno bila i najčvršća i najvažnija točka hrvatske obrane, iako je zapravo građena za druge namjene. Gvozdansko je utvrda smještena petnaestak kilometara sjeverozapadno, na glavnoj cesti između Dvora i Gline, na brdu iznad utoka potoka Gvozdne u potok Žirovac. To je bila četverokutna tvrđava, s polukružnim kulama na uglovima i s posebnom četverostranom ulaznom kulom. Glavna je kula bila okrugla i znatno viša od okolnih zidina, a nalazila se nasuprot glavnom ulazu. Prvi se put spominje 1488., a posebno često od 1524. Prema ondašnjoj latinskoj odnosno njemačkoj ortografiji ime (očito nastalo od gvozd

što znači šuma) se svakako pisalo: Kosdansko, Guosdannskhi, Gwozdannszkho, Gozdanczky, Giessdenitzka, Gnasdannskho i sl., pa stoga i nije čudno što je ponekad bilo nesporazuma između imena Kostajnice i Gvozdanskog.

Utvrda je građena da bi sačuvala obilježne rudnike željeza, bakra, olova i srebra. Prvi je dokument koji se odnosi na rudnike u blizini Gvozdanskog povelja Matije Korvina datirana 3. ožujka 1463. S njom Petar Zrinski (1435.-1493.), sin pokojnog Petra, i njegovi potomci i nasljednici, smiju na svim svojim posjedima otvarati rudnike zlata, srebra, bakra i drugih ruda te za sebe zadržati sve prihode bez ikakvih poreza. Kada je svojedobno Ludovik I. ustupio Zrin s posjedima Šubićima, vjerojatno nije ni slutio koliko je im je bogatstvo zapravo dodijelio. Naime nedaleko od Bešlinca, u Trgovima, u Ljeskovcu i Majdanu nalazila su se bogata nalazišta željezne, bakrene i olovne rudače s približno 7 posto srebra, a vjerojatno su ta nalazišta iskorištavali i stari Rimljani. Štoviše Zrinski su u Gvozdanskom gotovo pedesetak godina kovali i svoj poseban novac koji je danas posebna numizmatička dragocjenost. Za to su također trebali imati odobrenje vladara, a pretpostavlja se da ga je Nikoli III. dao Ludovik II. Jagelović, svakako prije 1521.

Jedna od najstarijih sačuvanih fotografija Gvozdanskog

Pogled na Gvozdansko sa sjeveroistoka

jer je to najstarija godina koja se sreće na sačuvanom novcu. Ferdinand I. je to pravo Zrinskima smjesta potvrdio poveljama iz 1529., 1530. i 1531. godine. Zanimljivo je da su u prvih desetak godina početkom 14. st. moćni Šubići Bribirski, kao jedini naši velikaši uopće, također kovali srebrni novac po uzoru na venecijanske matapanne, iako se na zna jesu li na to zapravo imali pravo.

Zrinski su od ruda i kovnice novca, koje su povremeno znali i iznajmljivati, zarađivali 30.000 dukata na godinu. Zna se to po tome što je Nikola III. u pregovorima da rudnike ustupi kralju Ferdinandu Habsburškom za obranu zauzvrat tražio samo polovicu dobiti. Stoga su upravo gvozdanski rudnici bili podloga silne moći toga plemićkog roda.

Čini se da je Petra II. (osnivača rudnika) i njegova sina Pavla III. snašla tužna sudbina brojnih hrvatskih velikaša na Krbavskom polju jer se od 1493. više ne spominju. Posjedima upravlja spomenuti Nikola III. koji je bio vrlo sposoban političar. On se protiv Turaka borio i na bojnopolju, ali je ujedno pokušavao s Turcima preko Une održavati dobrosus-

jedske odnose plaćajući danak, za što su ga ponekad drugi plemići optuživali za izdaju. No znao je da tursku opasnost ni Una ni njegove utvrde uz Unu neće moći zaustaviti, a pomoć je bila nedostatna pa se morao obraćati i papi i Veneciji i njemačkom caru Maksimilijanu. Stoga je i vodio pregovore da svoje posjede, utvrde i rudnike zamijeni za sigurnije na području Ugarske. Kako u tome nije bilo previše uspjeha, pokušavao ih je zamijeniti za pazinski i kastavski posjed u Istri. No do ostvarenja tih planova nije došlo pa su svi posjedi Zrinskih u Pounju ostali u njihovu vlasništvu sve do 1578. i konačnog pada pod tursku vlast.

Nakon smrti Nikole III. promijenila se taktika obrane Pounja. Njegovi su sinovi Nikola IV. i Ivan odbili plaćati danak Turcima, štoviše čak su napadali Turke i preko Une. Pravi je rat započeo pošto je Nikola dao u Kostajnici umoriti Ivana Katzianera koji je s Turcima vodio tajne pregovore. Otada Turci zajedno s pomoćnim četama vlaških martoloza gotovo svakodnevno upadaju na posjede Zrinskih i pljačkaju te pale sela i uništavaju rudnike. Prava agonija

počinje od 1546. odlaskom Zrinskih na nove posjede u Međimurju, kupljene za 50.000 dukata od kralja Ferdinanda, posebno što je prije toga sklopio ugovor sa Stjepanom Frankopanom, bratom svoje supruge Katarine, te time stekao posjede od Ozlja, preko Grobnika do Bakra. Zrinski se ipak nisu prestali brinuti za svoje posjede, ali su većinu utvrda prepustili obrani kraljevih snaga. Ipak tada se i drugo slabije plemstvo počelo iseljavati prema zapadu, ostavljajući u graničnim utvdama malobrojne i slabo opskrbljene posade. Započinju i velike seobe seljaka iz Pounja i Pokuplja, pretežno u Gradišće.

Presudan događaj u obrani hrvatskih posjeda na lijevoj obali Une bio je pad utvrde Novi, što se dogodilo 1556. kad je Nikola IV. Zrinski postao komandant ugarskog Sigeta, a Kostajnicu je i Novi branio malodušni i slabo plaćeni najamnik Pankrac Lusthaler iz Ljubljane.

No valja priznati da su u osvajanju tih i drugih utvrda, preostali su jedino Zrin i Gvozdansko, presudnu ulogu imali i sposobni i neustrašivi turski vojskovođe, mahom domaći islamizirani ljudi iz roda Dugalića, Sokolovića i Predojevića. Za pad Novigrada Zrinskog i ostalih utvrda u Pounju bio je upravo oslućujući dolazak na čelo kliškog sandžaka fanatičnog Osman-bega Malkoča Dugalića 1552. Prodori njegove vojske u Hrvatskoj su sijali strah, pustoš i smrt, a slična su bila četovanja i njegovih sinova koji su se istakli u austrijsko-turskom ratu 1551.-1562. Možda je još uspješniji u tim neprestanim ratovima bio i ratoborni Ferhad-beg Sokolović, koji je zbog svojih vojničkih uspjeha i postao bosanski begler-beg te potom paša. On je primjerice 1575. potukao bansku vojsku u blizini Budačkog kod potoka Radonje i zarobio Engelberta Auersperga, za čiji je otkup dobio 30.000 dukata. Tim je novcem sagrađena najljepša banjalučka džamija Ferhadija, koja je srušena 1993. i do danas nije obnovljena.

Pogled na Gvozdansko sa sjevera

No valja reći da je ratnička sreća u Pounju često znala biti i promjenjiva. Tako je 1566. (upravo u godini opsjedanja i pada Sigeta) oslobođen i potpuno razoren Novigrad, a u kasnijoj velikoj bici na Novljanskom polju hrvatsko-štajerska vojska hametice je porazila tursku vojsku. Poginuo je Ali-beg iz livanjskog sandžaka, a ranjen i zarobljen te za velike novce otkupljen Husrev-beg iz požeškog sandžaka.

Inače se u to vrijeme po preporuci Ivana Lenkovića htjelo do temelja porušiti i Zrin i Gvozdansko kako ne bi pali u turske ruke. Bilo je to u skladu s proklamiranom politikom da se obrana Hrvatske preseli s Une na rijeku Kupu. Kako se toj odluci oštro suprotstavio Hrvatski sabor, od toga se za snažne utvrde Zrina i Gvozdanskog ipak odustalo.

Gvozdansko je opsjedano u više navrata, ali se svaki put uspješno obranilo. Najopasnije su bile dvije opsade zloglasnog Malkoč-bega 1561. i pokušaj Ferhad-bega 1574. Tada su utvrdom zapovijedali kapetani Damjan Doktorović i Jure Gvozdanić, nazivan i Šišmanović. Zapovijedali su posadom od 60 Hrvata i 30 primorskih rudara iz Novog Vinodolskog i Bakra. Ferhad-beg se čak pokušao poslužiti lukavstvom, preobukavši

nekoliko svojih vojnika u žene koje tobože bježe pred Turcima. No gradski su ih psi nanjušili pa su Turci pobjegli. Kasnije je pristigla vojska generala Herberta Auersperga i rastjerala tursku vojsku. Još je teža bila opsada velike vojske Kapidži-paše 1576., kada je čak probijena rupa u zidu utvrde, ali je bila zatrpana mrtvim tijelima turskih vojnika. I tu je opsadu prekinuo dolazak vojske generala Auersperga.

No najteža je opsada započela u jesen sljedeće godine kada je Ferhad-beg najprije izgradio drveni most preko Une i s pomoću više od 30 topova, od čega 7 za rušenje bedema, prešao na drugu obalu i započeo opsjedati Gvozdansko. Lukavo je 3. listopada 1577. blokirao sve pravce iz kojih je posadi mogla stići pomoć te odvojio dio vojnika da posadu drže u okruženju. S preostalim je velikom vojskom navalio na Zrin koji je zauzeo 20. listopada. Zatim je zahvaljujući teškom topništvu zauzeo preostale susjedne hrvatske utvrde među kojima su bile Kladuša, Pećigrad i Podzvizd. Potom se s glavninom vojske vratio pred Gvozdansko.

Utvrdu je branilo svega 300 branitelja, većinom rudara iz podgrađa Jame, te nešto hrvatskih haramija, stalnih tvrđavskih stražara i kranjskih

puškara. S njima su uz već spomenute kapetane Gvozdanića i Doktorovića zapovijedali još i Nikola Ožegović te Andrija Stepšić. Oko grada se utaborilo više od 5000 turskih vojnika, a na prilaznim je putovima još bilo toliko vojnika. Prorijeđena je obrana oskudijevala hranom, pićem i ogrjevom, a ni streljiva nije bilo suviše. Posada je odbijala sve pozive na predaju, pa i onaj na sam katolički Božić 25. prosinca 1577.

I ovdje su psi iz utvrde, baš kao i prije dvije godine, imali značajnu ali znatno tužniju ulogu. Posada se namime održavala tako što je jela jednog po jednog psa čuvara. Zna se da su im posljednja dva Turci otrovali ubacivši preko zida otrovano meso. Ipak posada je tvrdoglavo odbijala pozive na predaju. Tada je bijesni Ferhad-beg 10. siječnja zapovjedio juriš. Posada koja je smanjena na tridesetak živih branitelja, koji su bili izranjeni, izgladnjeli, žedni i promrzli, junački je odbila napad. Novi je napad zapovjeden u noći od 12. na 13. siječnja. No oko ponoći pogasile su se sve vatre pa su Turci odustali smatrajući da je riječ o varci. Kad su sutradan, u ponedjeljak 13. siječnja 1578. navalili, nisu naišli ni na kakav otpor. Zatekli su sve branitelje mrtve, razasute po dvorištu, trijemovima i odajama, ogrezle u krvi. Turci nisu u utvrdi pronašli ni djelić hrane i ni kap vode.

Potresen tim prizorom Ferhad-beg je naredio da se mrtvi branitelji pokopaju s kršćanskim pogrebom, a cijeli je pokoreni predjel oslobodio plaćanja većeg dijela poreza. Zanimljivo je da su tada zasuli i potpuno uništili gvozdanske rudnike. Inače Turci nisu dugo vladali Gvozdanskim jer je hrvatsko-kranjska vojska još iste godine oslobodila i tu i sve ostale obližnje utvrde, a Ferhad-bega i njegovu razbijenu vojsku protjerala preko Une. No taj je veliki uspjeh obezvrijedila epidemija kolere koja je dovela do rasula u kršćanskoj vojsci i omogućila Ferhad-begu da još iste godine vrati sve prije zauzete utvrde.

Epizoda s mrtvim braniteljima Gvozdanskog ostala je do današnjih dana nekako prešućena i vrlo slabo poznata. Ne zna se čak ni jesu li se preostali živi branitelji međusobno poubijali da ne padnu u turske ruke ili su jednostavno svi izginuli. Takvih primjera nema mnogo u svjetskoj ratnoj povijesti, zapravo su poznata samo dva slična. Jedan se zbio iste godine, nešto kasnije u ljetu 1578., kada su izginuli svi portugalski bra-

Obnovljena crkvice u Gvozdanskom

nitelji tvrđave Alkazar (Al-Kasr al Kabir) u sjevernoj Africi braneći se od nadmoćnijih islamskih napadača. Drugi je slučaj znatno stariji. Riječ je obrani Herodotove palače Masade na litici iznad Mrtvog mora, koja je bila posljednje uporište židovske obrane protiv Rimljana u tzv. Judejskom ratu od 66.-73. Tada su se preostali branitelji međusobno poubijali zajedno sa ženama i djecom.

I Alkazar i Masada su svima znani simboli junačkog otpora i herojske žrtve. Jedino je stradanje branitelja Gvozdanskog, koje je jedini slučaj smrti svih branitelja jedne utvrde na području Europe, ostalo potpuno nepoznato.

Na prestanak turske okupacije nije trebalo dugo čekati i utvrda Gvozd-

dansko je preoteta već 1635., ali je oslobođenje cijelog kraja uz Unu započelo 1638. nakon poraza turske vojske kod Beča. Tada je vojska kralja Leopolda I. razbila golemu vojsku vezira Kara Mustafe i nanosila joj daljnje poraze pri povlačenju kroz Ugarsku i Slavoniju. U jednom je protunapadu 1685. kod Plaškog u Lici hrvatska banska vojska razbila bosansku vojsku u kojoj su poginuli i kapetani Zrina i Novog Zrinskog. Iste je godine ban Nikola Erdödy pokušao osvojiti novsku tvrđavu, ali ga je u tome spriječila nabujala Una, pa je Novi Novi oslobođen tek 1687. u ofenzivi vojske grofa Ivana Draškovića. Na oslobođenje Pounja moralo je pričekati još desetak godina zbog napada francuskog kralja Luja XIV. na Austrijsku Monarhiju te su mnoge čete iz Hrvatske bile prebačene na Rajnu.

Novi je u silovitom naletu 1698. osvojila vojska bosanskog vezira Daltaban Mustafa-paše, porušila tvrđavu i popalila naselje i još gotovo tisuću kuća uokolo. Poslije je uski predio uz Dravu mijenjao vlasnike, da bi 1739. bila uspostavljena konačna granica. I ovdje je uspostavljen granični kordon, a cijelo je područje svrstano u Vojnu krajinu, pod komandom pukovnika u Glini i Petrinji. Rudarstvo se u području Gvozdanskog pokušavalo ponovno oživjeti, pogotovo stoga što nakon Zrinko-Frankopanske urote više i nije bilo vlasnika, ali koliko se zna bez nekog većeg uspjeha. No slabljenjem turske moći slabilo je i vojničko značenje granice, a jačala je njezina sanitetska i carinska važnost, radi sprječavanja epidemija te odljeva zlatnog i unošenja nekvalitetnog novca. Kasnije česte reorganizacije Vojne krajine imale su za cilj da od banovinskih graničara uz male troškove stvore regularnu vojsku. Poslije je Vojna krajina uključena u sastav banske

Hrvatske, a preostale su utvrde prepuštene propadanju i nebrizi. Nakon aneksije Bosne od strane Austro-Ugarske Una je prestala biti granicom, a tu je svoju stoljetnu ulogu potpuno izgubila u dvije Jugoslavije, da bi je ponovno zadobila nastankom samostalnih država Bosne i Hercegovine te Hrvatske.

Nedavno smo posjetili i Zrin i Gvozdansko. Zrinska je utvrda u prilično jadnom stanju, iako postojanje istoimenog društva za promicanje baštine u Kostajnici jamči ovoj utvrdi nešto veću brigu. Konačno barem je prilaz do utvrde ureden, a djelomično je posječena vegetacija. Zanimanje, saznali smo, povremeno pokazuju i stručnjaci koji se bave zaštitom spomenika kulture, iako, iskreno rečeno, nije preostalo mnogo toga što bi trebalo zaštititi. U podnožju, u istoimenom selu, ima vrlo malo stanovnika, kao uostalom i u cijelom Pounju koje je, osim uz obalu Une, mahom bilo naseljeno izbjeglim srpskim stanovništvom. Situacija u Gvozdanskom je ponešto drugačija jer tamo stanovništva uopće nema. Čini se da je utvrda u nešto boljem stanju, a obnovljena je i mala crkvice na groblju s druge strane ceste. No nismo se uspjeli približiti samoj utvrdi zato što nismo mogli pregaziti nabujali potok Žirovac. No da smo se i odlučili od posjeta nas je odgovorio jedan šumski radnik koji je slučajno naišao uvjeravajući nas da su u utvrdi legla zmija, među kojima ima i otrovnica. Iako nismo provjerali, čini se da mistično Gvozdansko, za koje zaštitari kulturne baštine pokazuju malo zanimanja, i dalje ostaje nedostupno i tajanstveno. Preostalo nam je da ga pokušamo snimiti sa svih strana, dakako izdaleka.

Branko Nadilo